

DE DRIE GEBROEDERS GAUTIUS

door Ad Otten

In het Belgisch maandblad "Limburg" werd in 1960 een artikel gepubliceerd met als titel: "Drie zeergeleerde Priesters, De Gebroeders Gautius van Vlijtingen (XVIIe eeuw)" (1). De naam Gautius heeft ook in Gemert een welbekende klank en vooral sedert de invoering van de straatnaam Pastoor Gautiusstraat in de wijk Molenbroek. Petrus Gautius was pastoor van Gemert van 1692 tot 1736, én.... hij is één van de drie "zeergeleerde" priesters waarop hierboven werd bedoeld. Het drietal verdient een plaats in de rij van "onze grote Limburgse geleerden" zo besloot de schrijver indertijd zijn artikel. En mocht die stelling alleen nog niet voldoende zijn voor een artikel gewijd aan de gebroeders Gautius in Gemerts Heem dan geeft vervolgens toch zeker de doorslag het gegeven dat de hele familie Gautius Gemert beschouwde als hun "thuishaven". Hun moeder stierf er. De ene broer kocht "den Hubert", de ander het pand dat later door pastoor Gautius zou worden gebruikt als pastorie. Voorts vestigde zich in Gemert nog een neef van de gebroeders, die het pand kocht naast de kerk en er een herberg exploiteerde.....

Petrus, Hubert en Leonard Gautius werden geboren omstreeks het midden van de zeventiende eeuw te Vlijtingen, een dorp vlakbij het Duits Ordens kasteel Alde-Biezen. Hun vader was Johannes Gautius, koster en vermoedelijk ook schoolmeester van Vlijtingen. Hun moeder heette Maria van Sichem. Zij was de zuster van de pastoor van Vlijtingen.

De familie Gautius (een verlatijnsing van Gautiers) "schijnt van adellijke afkomst te zijn", zo oordeelde Gerlacus van den Elsen, die op één der brieven van de pastoor een in vieren gedeeld zegel had aangetroffen gestempeld in rode lak. In het eerste en vierde kwartier: een klimmende leeuw, in het tweede kwartier 3 merlets(eendjes met afgeknotte snavels en zon-

der poten) naast elkaar in het hoofd, identiek met het wapen van Hendrik van Ruisschenberg, de stichter van de Latijnse School in Gemert; het derde kwartier tenslotte had drie hondekoppen in een driehoek. Het gehele schild lag op het Ordenskruis en was gedekt door een gevleugeld engelenhoofd(2). Hierna volgen beknopte levensbeschrijvingen van de drie gebroeders:

Petrus Gautius

Hij werd priester van de Teutonische Orde van de Balijsche Aldebiesen. Als student volgde hij waarschijnlijk de leergangen aan de universiteit van Leuven, waar landcommandeur Edmond Huyn van Amsterade in 1621 of 1624 het zogenaamde Duits College stichtte voor de opleiding van priesters van de Duitse Orde (3).

Door dreigende moeilijkheden tussen de Hoogmogende Heren uit Den Haag en de Commanderij Gemert moesten in 1680 de paters Dominikanen, als docenten verbonden aan de Latijnse School van Gemert, uit de Vrije Heerlijkheid vertrekken. Nog hetzelfde jaar wordt Petrus Gautius tot conrector en leraar benoemd (4). Bijna 56 jaar zal hij in Gemert blijven. In 1687 wordt hij kapelaan en op 27 mei 1692 pastoor en tegelijkertijd rector van de Latijnse School. Rond die tijd moet ook zijn moeder zich in Gemert gevestigd hebben. Zij overleed namelijk te Gemert op 21 juli 1693.

De meer dan een halve eeuw lange werkzaamheid in Gemert van Petrus Gautius heeft met name in de archieven zijn sporen volop nagelaten. Een der meest waardevolle bronnen voor het lokale geschiedkundig onderzoek betreffen de door hem in het begin van de 18de eeuw aangelegde "parochiale registers". Zij bevatten vele wetenswaardigheden over oude gebruiken, verordeningen, rechten en vrijheden van de Vrije Soevereine Heerlijkheid die Gemert was, korte levensbeschrijvingen van pastoors en commandeurs, aantekeningen omtrent allerlei stichtingen en fundaties, etcetera etcetera. De nauwgezette manier van werken blijkt uit de veelvuldige verwijzing naar gedaateerde oorkonden en testamenten of naar folionummers van oudere (niet bewaard gebleven) parochieregisters.

Bij zijn overlijden op 7 augustus 1736 werd in het sterfregister opgetekend dat hij de parochie "summa cum laude" be-

In nomine Domini Amen

Regestum
quodam per iusum dicitur

Registrum Pastorale
Gemertanum

Renovatum ex mandato Reverendissimi et Illmi
Domini Henrici Baronis de Vassenaer et vaersmont

Ordinis Teutonici
Archicom mendatioris Balwiae junctandae
Concurrente Perillustri Domini
Bertramo Barone de Loe

Commendatore in Gemert

Petrus Gautius ord. Teut. phram
pastorem in Gemert in principio
saeculi 1700.

Titelpagina van het "Registrum Pastorale Gemertanum",
aangelegd door Pastoor Petrus Gautius in het jaar 1700.

stuurd had. Hoezeer ook de Latijnse School baat had gevonden bij de werkzaamheid van pastoor-rector Gautius kan misschien wel het beste worden geïllustreerd met de oprichting van een vereniging voor Gemertse studenten te Leuven: de "Congregatio municipii Gemertanii" (5).

Leonard Gautius

Hij studeerde te Leuven, waar hij in 1676 onder 139 licentiaten van het college De Lelie als primus was uitgekomen. Onmiddellijk daarop werd hij als professor in de wijsbegeerte aan de pedagogie De Valk aangesteld(6). In 1689 werd hij naar het College van Busleiden of De Drie Tongen verplaatst, waar hij als opvolger van Dominique Snellaerts was aangewezen om het Latijn en de Romaanse geschiedenis te onderwijzen. Doch hij zou niet veel genot van deze leraarsstoel hebben want weldra kreeg hij het aan de stok met de pater-Augustijn B. Désirant, die bewerkstelligde dat Leonard later de plaats moest ruimen. Het conflict was ontstaan nopens een bijkomende vergoeding van 400 gulden, door de Heren Staten van Brabant toegekend aan de professor die het Latijn en de geschiedenis onderwees en die dan meteen de titel van koninklijk historiograaf mocht voeren. Daar Leonard op regelmatige wijze door de rector was aangesteld om beide vakken te doceren had hij dus recht op de vergoeding en de titel. Er kwam echter een kink in de kabel. Enige tijd na de aanstelling van Leonard Gautius werd door de goeverneur van België de al genoemde Bernard Désirant tot professor in de geschiedenis benoemd die vervolgens de vergoeding opeiste en ook kreeg. Gautius protesteerde heftig en bracht de zaak voor het gerecht, hierin gesteund door de rector van het College. Ondertussen bleef hij gewoon geschiedenis geven alsof er niets aan de hand was. De goeverneur van dit feit op de hoogte gebracht gaf de rector aan de universiteit bevel te beletten dat iemand anders dan Désirant de geschiedenis zou onderwijzen. Leonard Gautius werd te verstaan gegeven dat hij zich alleen bij het onderwijs van latijn moest houden. Daar het Hof Gautius de titel van professor in de geschiedenis weerhield, besloot hij in 1693 zijn onderwijs stop te zetten doch hij wachtte tot op 7 maart 1705 vooraleer zijn ontslag in te dienen.

Inmiddels was hij in 1694 tot kanunnik van de kathedrale kerk te Antwerpen aangesteld. Dat gebeurde nog vóór dat hij priester werd, want zijn wijding had pas op 24 juni 1698 plaats. Op 4 februari 1713 werd hij tot schatbewaarder van het Onze Lieve Vrouwekapittel bevorderd een functie die hij tot zijn dood op 8 november 1728 bleef uitoefenen. Leonard Gautius werd begraven in de kathedrale kerk te Antwerpen. In 1807 werd zijn grafsteen overgebracht naar de O.L.Vrouwkapel. De inscriptie op de steen is als volgt:

D O M

Hic requiescit

Reverendus Dominus

LEONARDUS GAUTIUS

huius dum viveret

Ecclesiae Canonicus

et

Thesaurarius

qui obyt 8 Novemb 1728

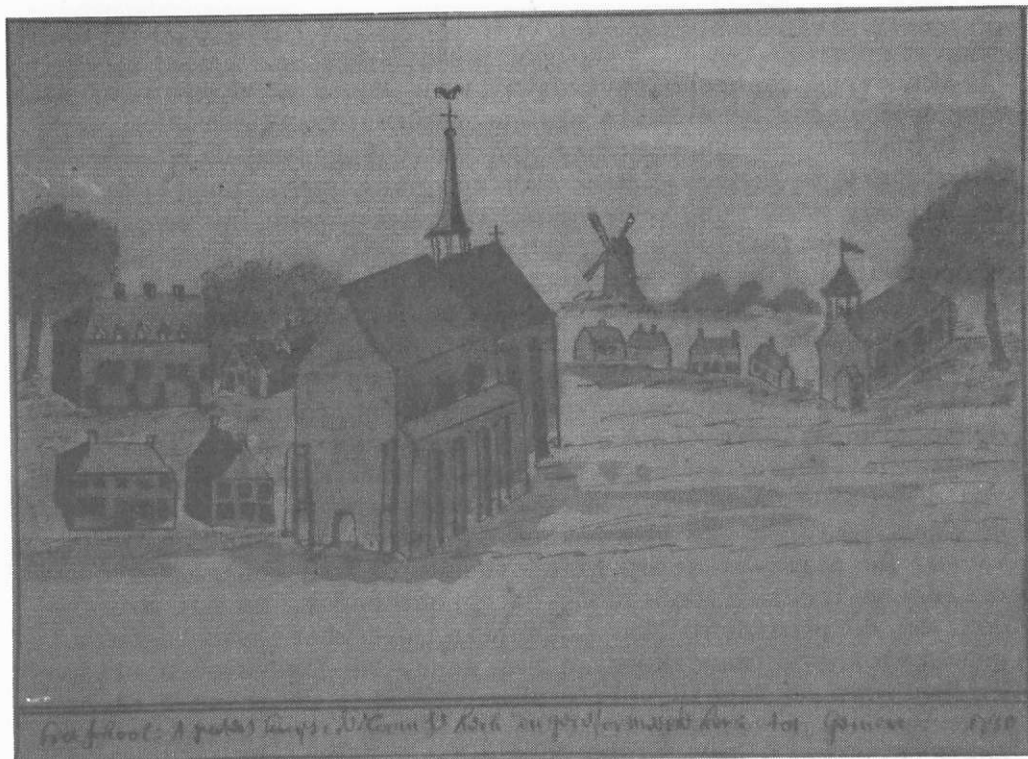
Orate pro eo.

Op 19 augustus 1722 kocht Leonard Gautius in Gemert een aaneengesloten erf met een groot en een klein huis in de Schoolstraat gelegen tegenover de Latijnse School. Wat hiervan precies de bedoeling is geweest is niet helemaal duidelijk, maar het heeft er alle schijn van dat Leonard zijn broer in Gemert wat meer "ruimte" heeft willen bezorgen. Petrus woonde in het gebouw van de Latijnse School. Een eigenlijke pastorie bezat de parochie niet. Als zodanig zal het door Leonard Gautius gekochte pand al snel in gebruik zijn genomen (7). Zeker is dat in ieder geval na het overlijden van Leonard Gautius. Een jaar daarvoor, op 22 oktober 1727 had hij namelijk ten overstaan van de Antwerpse notaris Francois Hermans een testament laten maken waarin hij bepaalde dat zijn broer Petrus het vruchtgebruik zou krijgen van zijn goederen in Gemert, waar Petrus toen trouwens reeds zijn intrek in genomen had. Bij het overlijden van Petrus zouden de goederen tot profijt van de pastorie komen. Tot in 1935 zou de pastoor van Gemert daar ter plaatse blijven wonen.

Hubert Gautius

Hij studeerde eveneens te Leuven, waar hij in 1680 als student van de Pedagogie De Lelie als 2de uitkwam. Op 17 juli 1686 werd hij professor van de rhetorica aan het College van de Hl. Drie-vuldigheid te Leuven, waar hij tot aan het einde van het schooljaar 1689/1690 onderwees. Vervolgens werd hij leraar aan het Groot-seminarie te Luik. Met professor Deschamps gaf hij er een cursus in de wijsbegeerte, terwijl Th.Cochet en H.Denijs in de godgeleerdheid onderwezen. De vier professoren stonden voor hun jansenistische gezindheid bekend, hetgeen begin 1698 leidde tot hun ontslag. De prins-bisschop van Luik wilde ze doen vervangen door meer "waardige" katholieken, die hij meende te vinden onder de paters-jezuïeten. De statuten van het seminarie bepaalden echter dat de benoeming en het afzetten van de professoren evenals het aanstellen van de president aan de vier rectoren was voorbehouden, waarvan er twee jansenisten waren. De prins-bisschop hield staande dat hij sedert het Concilie van Trente (1545-1563) dat recht bezat. Na het overlijden van de president Th. Cochet in december 1698 begon het gebakkelei over deze kwestie pas goed. De jansenisten wilden H. Denijs op de presidentiële zetel terwijl de prins-bisschop andermaal zijn voorkeur voor de jezuïeten liet blijken. Begin 1699 werd Gognoulle, licentiaat in de godgeleerdheid, door de twee jansenistische rectoren als president verkozen terwijl omstreeks dezelfde tijd pater Sabran, jezuïet, door de prins-bisschop voor dezelfde titel werd aangeduid. Een botsing was nu onvermijdelijk. De prinsbisschop deed een beroep op het leger om Sabran toe te laten zijn functie uit te oefenen. Een detachement van 200 man maakte zich van het seminarie meester en herstelde de orde. Op 23 maart 1699 werden de vier professoren Deschamps, Cochet, Denijs en Hubert Gautius definitief ontslagen.

Hubert vertrok dan naar Gemert om bij zijn broer Petrus tijdelijk zijn intrek te nemen. Hoe lang hij hier verbleef en waar hij zich zoal mee bezig hield is niet bekend. Een dikke tien jaar later blijkt hij professor in de godgeleerdheid aan het seminarie van Antwerpen. Tijdens de jaren 1710-1711 geraakte hij aldaar in polemieken met de paters jezuïeten die zijn mening betreffende het lezen van de H. schrift in de volkstaal aanvielen. Brochures die de stellingen verdedigden werden zo-

Tekening van A.Schoenmaker uit 1730 (Prentenkabinet Prov. Genootschap te 's-Hertogenbosch).
 Linksboven van de kerk is afgebeeld de Latijnse School, de twee huizen daaronder (waarvan één aangeduid als 't Paters huys) betreffen vermoedelijk de pastorie en het huis "den Hubert", beiden eigendom van Gautius.

wel van de ene als van de andere kant geschreven en gepubliceerd. Voor de tweede maal geraakte Hubert toen dus in hevige strijd met de jezuiteten. En het was juist in deze jaren dat de jezuiteten geruggesteund door de aartsbisschop van Mechelen de hardnekkige strijd tegen het zogenaamde Jansenisme in hun voordeel wisten te beslechten. In 1723 leidde dat in Noord-Nederland tot een scheuring met de oprichting van de Oud-Katholieke Kerk. Hoe het Hubert Gautius in Antwerpen is vergaan is niet bekend. Op 3 februari 1714 kocht hij in Gemert: "huys, hoff, landt en groes, gemeendelijck genaempt "den Hubert". Bij de verkoop van deze goederen, die gelegen waren langs de Latijnse School, werd de verplichting gesteld om op

het goed "enen priester te houen om te catechiseren de onwetenden in de Mortel en op Esdonk en saterdaghs snaermiddags de kinderckens in de Duytsche Schole" (8). Op een tekening uit 1730 is het pand op "den Hubert" mogelijk afgebeeld en vermeld onder de benaming: Paters' huys. Vermoedelijk is in dit pand ook Hubert Gautius overleden. Volgens de Gemertse begraafboeken is zijn overlijden alhier gedateerd op 22 september 1728. Het goed "d'n Hubert" valt na het overlijden van Petrus Gautius toe aan "de goederen van de pastorie". Pas in de twintigste eeuw zal dit bezit in eigendom worden overgedragen aan de N.V. Raymakers, die daar ter plaatse een textielfabriek bouwt.

Tot besluit

Uit het voorgaande moge dan niet precies duidelijk zijn geworden wat de broers van pastoor Gautius in Gemert "uitspookten", evident is het wel dat zowel Leonard als Hubert Gautius kritische geestelijken waren, en dat is op zichzelf al vermeldenswaard. In Busselke nr. 7 liet Martien Verbruggen de Gemertenaar Thomas Verhofstadt in hetzelfde tijdsbestek al optreden als bemiddelaar tussen jansenisten en "Rome" (9) en uit het bovenstaande kunnen we concluderen dat ook op de Gemertse pastorie de voor en tegens van het jansenisme vele malen onderwerp van gesprek zullen zijn geweest. Gerlacus van den Elsen schreef in zijn Geschiedenis van de Latijnse School dat pastoor Gautius "zijne voorzorgen" nam tegen het Jansenisme, hetgeen hij concludeerde uit de stichting van vier wekelijkse missen in 1715 door een tweetal parochianen, waarbij uitdrukkelijk werd bepaald dat Jansenistische priesters dit beneficie niet zouden mogen bedienen. Zou het niet zo geweest kunnen zijn dat de parochianen, de broer van de pastoor, die een jaar eerder d'n Hubert had gekocht en als sympathiserend met de jansenisten bekend stond, met enige achterdocht bekeken?

Dit artikel kan niet besloten worden zonder hier ook even aandacht geschonken te hebben aan de aanwezigheid van zekere Theodorus Plaum, een neef van de gebroeders Gautius. Van 1703 tot 1723 is hij lid van het Corpus van Gemert als Armmeeester. In 1709 koopt hij een huis naast de kerk, alwaar hij al snel een herberg blijkt te exploiteren. In zijn huis komen op 2

december 1710 verscheidene "voornamen seculiere geestelijken" uit Noord-Brabant bijeen, om de actuele problematiek van de geestelijkheid in het gewest te bespreken. Ook de schepensbank van Gemert vergaderde jarenlang in diens herberg. En hoezeer Theodorus Plaum een man van aanzien was in het dorp moge blijken uit een afrekening van verteringen van den drossard van Gemert, die hij adresseert "aan den heer Plaum"(10). De familie Gautius had in Gemert overal een dikke vinger in de pap.

NOTEN:

- (1) G.V. Lux, Drie zeergeleerde priesters; De Gebroeders Gautius van Vlijtingen, Limburg (B), Jrg.39, 1960, p.158-163.
- (2) Gerlacus v.d. Elsen, Geschiedenis van de Latijnse School van Gemert, 1887, p.209 (n.b. het betreft een brief gedateerd 23.8.1692).
- (3) Ad Otten, Laurens de Keizer en het College van de Duitse Orde te Leuven, Gemerts Heem, Jrg.28, 1986, nr.2, p.37-46.
- (4) Gerlacus v.d. Elsen, p.209 e.v.
- (5) P. Gerlach O.F.M. Cap., Van een merkwaardig Brabants Studentenboek (Overdruk in Varia 3 (67 e.v.)) - Heemkamer Gemert.
- (6) De gegevens over Leonard en Hubert Gautius zijn behoudens aanvullende informatie uit Gemertse archivalia volledig ontleend aan het artikel van G.V. Lux.
- (7) Peter v.d. Elsen, D'aaw pastorie, Gemerts Heem, Jrg.20, 1978, nr.3, p. 75-81.
- (8) Rijksarchief 's-Hertogenbosch - Gemert R127 f.322, dd. 3-2-1714.
- (9) Martien Verbruggen, Mis met Drie Heren, Busselke nr. 5, Uitg. Heemkundekring Gemert, 1980, p.38 e.v.
- (10) idem M. Verbruggen p.34; RA 's-Bosch - Gemert R126 dd. 15-3-1709; Gemeentearchief Gemert 1407-1794, inv. nr.759.